

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2504, น. 1) นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา ทำให้เกิดการเปิดประเทศเพื่อรองรับการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีตามแนวทางการพัฒนาของประเทศในซีกโลกตะวันตก ซึ่งมีจุดเด่นคือเน้นการกระตุ้นให้เกิดการบริโภค มุ่งเน้นการใช้ทุนเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ อันเป็นหลักที่เข้ากันได้กับประเทศที่มีการเมืองการปกครองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย และมีลักษณะทางสังคมที่เปิดโอกาสให้การเข้าถึงทุน ทำได้โดยง่าย การพัฒนาดังกล่าวทำให้ประเทศในซีกโลกตะวันตกสามารถพัฒนาประเทศให้เจริญรุดหน้าได้อย่างรวดเร็ว และระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีจึงเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับและนำมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาในซีกโลกตะวันออก

สำหรับประเทศไทยนับตั้งแต่ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ได้ยึดแนวทางในการพัฒนาประเทศโดยมุ่งหวังให้ประเทศไทยเจริญรุดหน้าทัดเทียมกับประเทศตะวันตก โดยได้มีการปรับเปลี่ยน แนวทางการพัฒนาประเทศจากการผลิตเพื่อใช้ในประเทศมาเป็นการผลิตเพื่อการส่งออก โดยมีคำกล่าวที่เป็นที่นิยม คือ เราจะเป็นเสือตัวที่ 5 แห่งเอเชีย ซึ่งหมายความว่าเราจะพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (New Industrial Country (NICs)) เช่นเดียวกับที่สิงคโปร์ ฮองกง ไต้หวันและจีนที่ทำได้เน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมให้เจริญเติบโต ซึ่งรวมถึงการเปิดประเทศ การให้สิทธิพิเศษในการลงทุนโดยรัฐบาลมีความมุ่งหวังว่าเมื่อประชากรมีงานทำจะมีความสุขจากรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นจากการรับจ้างเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม เมื่อประชากรมีเงินรายได้เพื่อไปจับจ่ายในการบริโภค รัฐบาลก็มุ่งหวังที่จะเห็นการพัฒนาประเทศที่มากขึ้นเนื่องจากผู้ประกอบการจะขยายธุรกิจ มีการลงทุนมากขึ้น เก็บภาษีได้มากขึ้นเพื่อนำไปพัฒนาโครงการต่าง ๆ ต่อไปและการพัฒนาโครงการเหล่านั้นก็จะส่งผลกลับมาสร้างความสุขให้แก่ประชากรในที่สุด

อย่างไรก็ดีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นกลับก่อให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ ตามมา คือทำให้เกิดการโยกย้ายถิ่นฐานของประชากรเข้ามาอยู่ในเมืองใหญ่ มีการละทิ้งอาชีพการทำเกษตรกรรม เนื่องจากมีการเปลี่ยนความคิดจากการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพมาเป็นการทำงาน

เพื่อสร้างความมั่งคั่งร่ำรวยจากรายได้มากขึ้น มีเงินสำหรับจับจ่ายสิ่งอำนวยความสะดวกและไม่มีความรู้สึกเพียงพอ เพราะต้องตามให้ทันกับความทันสมัย นอกจากนี้รายได้ที่มีเพิ่มมากขึ้นกลับไม่ได้ทำให้คนไทยเกิดการออมแต่เป็นการเพิ่มการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือยที่นำมาสู่ภาวะการณืเป็นหนี้สิน เมื่อมีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายก็เกิดปัญหาอาชญากรรม หรือการหารายได้ที่ผิดช่องทางของกฎหมายตามมา เช่น การพนัน ยาเสพติดหรือขายบริการ ทางเพศ เกิดคำถามตามมาว่าคนไทยมีความสุขมากขึ้นจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจริงหรือไม่ และแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยมแบบประเทศตะวันตก อาจมิได้นำมาซึ่งความสุขแก่ทุกคนและทุกประเทศในโลกเสมอไป นอกจากนี้ยังพบว่าประเทศไทยต้องประสบกับปัญหาการเกิดช่องว่างของรายได้ของประชากร ปัญหาการชะลอตัวของภาคอุตสาหกรรมจากความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ (Comparative Advantage) ที่ลดน้อยลง (จุลชีพ ชินวรรณ, 2542, น. 17) ทำให้ค่าจ้างแรงงานที่มีแนวโน้มปรับตัวสูงขึ้น ในขณะที่ค่าจ้างแรงงานที่สูงได้เป็นพลังดึงดูดทำให้แรงงานในชนบทเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ทำให้ชุมชนชนบทเล็กลงเรื่อย ๆ นำไปสู่สภาวะการล่มสลายของสถาบันครอบครัว ภาวะสังคมที่แตกแยก ชุมชนที่เคยพึ่งตนเองได้ถูกทำลายจนล่มสลายไปอย่างรวดเร็ว การมีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป คนวัยแรงงานต่างเดินทางไปหางานทำในเมืองหลวง มีการละทิ้งบุตรหลานไว้กับพ่อแม่ซึ่งแก่เฒ่าในต่างจังหวัด ความเรียบง่ายในการดำรงชีวิตเปลี่ยนแปลงเป็นความฟุ้งเฟ้อแบบสังคมบริโภค ทำให้สถาบันครอบครัวและชุมชนอ่อนแอ

จากปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้รัฐบาลต้องหันมาทบทวนและปฏิรูประบบเศรษฐกิจของประเทศ กอปรกับกรอบการทำงานตามรัฐธรรมนูญและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 การแก้ไข ปัญหาจึงเป็นการปฏิรูประบบสถาบันการเงิน การคลัง ระบบการบริหารจัดการภาครัฐ (สัมพันธ์ เตชะชอติก, 2531, น. 48) ซึ่งเป็นดั่งการปฏิรูปส่วนบนของประเทศแล้วก็ยังมิปฏิรูปฐานรากที่ทำความคู่ไปคือการส่งเสริมการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคในสังคมไทย เช่น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการของรัฐ การส่งเสริมและพัฒนาประชาสังคม การพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น ซึ่งเป็นการเน้นการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนที่ถือเป็นฐานรากของสังคมไทย ดังคำกล่าวของประเวศ วะสี ที่ว่าการหาทางรอดนั้นต้องสร้างฐานของสังคมให้เข้มแข็ง ต้องพัฒนาที่เศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง โดยกว้างขวาง โดยการพัฒนาบนพื้นฐานความสัมพันธ์กันระหว่างเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ชุมชน สิ่งแวดล้อม พร้อมกับเชื่อมกับประชาสังคมเพื่อป้องกันวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นอีก

การส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาความเข้มแข็งของฐานรากสังคมได้รับการสนับสนุน จากทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาภาคเอกชนเป็นจำนวนมาก ในขณะที่กลุ่มชาวบ้านเองก็ให้ความสนใจกับการแก้ปัญหาจากวิกฤติเศรษฐกิจโดยการนำแนวคิดระบบวิสาหกิจชุมชนมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ เช่น การรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อระดมเงินในชุมชนช่วยเหลือด้านการเงิน กับคนในชุมชนด้วยตนเอง การผลิตโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อบริโภค ลดการพึ่งพาจากภายนอก หนึ่งในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนนอกจากกิจกรรมการผลิต การบริโภคแบบพึ่งตนเองอย่างพอเพียงแล้ว กิจกรรมทางเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่งที่เป็นขั้นต่อมา คือ การประกอบการผลิตสินค้าชุมชนเพื่อจำหน่ายหรือให้บริการโดยชุมชน เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนและบรรเทาปัญหาการว่างงานและความยากจน ซึ่งกิจกรรมนี้เรียกว่า “วิสาหกิจชุมชน”

สำหรับการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนโดยอาศัยกระบวนการของทุนทางสังคมเป็นส่วนช่วยเสริมสร้างในการดำเนินงานนั้น ผู้ศึกษามีความสนใจเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมของชุมชนภายในชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มสตรีทำขนม, กลุ่มสตรีทำดอกไม้จันทน์, กลุ่มสตรีแปรรูปอาหารทะเล, กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต บ้านตลาดล่าง และกลุ่มเกษตรทำประมง สำหรับการศึกษาคณะผู้ศึกษาจะทำการศึกษากลุ่มสตรีแปรรูปอาหารทะเล เนื่องจากมีความเข้มแข็งของกลุ่มแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมมากกว่ากลุ่มอื่น มีการมารวมตัวของสมาชิก ณ ที่ทำการอาคารผลิตสินค้าของกลุ่มมากที่สุด มีกระบวนการของการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมปฏิบัติ หรือร่วมรับผลประโยชน์ด้วยกัน รวมถึงกลุ่มสตรีทำขนมที่เกิดขึ้นจากการขยายกิจกรรมเพิ่มให้กับคนในชุมชน ส่วนกลุ่มอื่น ๆ นั้น เนื่องจากไม่มีการมารวมตัวกันของสมาชิกกลุ่มร่วมกันเท่าที่ควร จึงไม่มีความชัดเจนในแง่ของการมีส่วนร่วม ช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากนัก ผู้ศึกษาจึงเลือกเฉพาะกลุ่มสตรีแปรรูปอาหารทะเลและกลุ่มสตรีทำขนมเท่านั้น ซึ่งกลุ่มดังกล่าวเป็นการรวมตัวกันของคนในชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเก่าแก่มากมายและจัดการดำเนินงานกันเองทั้งภายในและภายนอก โดยมีแกนนำคนสำคัญ คือ นางสมบัติ เกตุปรังค์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ในขณะนั้นเป็นผู้นำทางความคิดและแกนนำในการริเริ่มดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่ประสบปัญหากับการที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมาตั้งในนิคมอุตสาหกรรมมากขึ้น วิถีชีวิตของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ในหมู่บ้านเริ่มลดลง เหลือแต่ความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติ ประเพณีต่าง ๆ

เริ่มหมดความสำคัญลง พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เคยปฏิบัติมาก็ลดขั้นตอนลง คนในชุมชนเริ่มคิดถึงแต่เรื่องของตนเองมากกว่าเรื่องของส่วนรวมหรือสังคม

ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะศึกษาว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีอยู่ในชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 นั้นมีพัฒนาการในการดำเนินงานอย่างไรที่สามารถทำให้กลุ่มผ่านวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ จนทำให้ในปัจจุบันผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นที่ยอมรับในระดับจังหวัด สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกัน มีรายได้เสริมเพิ่มขึ้นจากการที่ได้มาทำงานในกลุ่มฯ เป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนหลังจากเลิกงาน และในความสำเร็จนั้น ทูทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมีลักษณะและเป็นกระบวนการแทรกอยู่ในการดำเนินงานของกลุ่มในระดับต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างไร อันเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้กลุ่มสามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนของชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี
2. เพื่อศึกษากระบวนการทุนทางสังคมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาเรื่องการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยทุนทางสังคม: กรณีศึกษาชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี มีขอบเขตในการศึกษาแบ่งได้ 2 ด้าน ดังนี้

1. ขอบเขตของเนื้อหาในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาต้องการศึกษาพัฒนาการความเป็นมา การเริ่มก่อตั้งกลุ่ม และการก่อตัวในการดำเนินวิสาหกิจชุมชนของคนในชุมชน ตลอดจนศึกษาถึงการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มในชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ได้แก่ กลุ่มสตรีแปรรูปอาหารทะเลที่เริ่มต้นมาจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจจนถึงปัจจุบันที่ประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง ซึ่งการศึกษาพัฒนาการความเป็นมาและการเริ่มก่อตัวในการดำเนินวิสาหกิจชุมชนของคนในชุมชนจะศึกษาถึงข้อมูลพื้นฐาน สภาพทั่วไปของชุมชนในยุคสมัยแรกเริ่มที่มีความสัมพันธ์กัน

อย่างเหนียวแน่น จนมาถึงยุคที่ได้รับอิทธิพลจากเรื่องของทุนนิยม มีความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกเข้ามาส่งผลกระทบต่อและสร้างปัญหาให้กับชุมชน อันทำให้เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และจะทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นถึงวิธีการรวมกลุ่มของสมาชิกที่มาร่วมกิจกรรม ตลอดจนการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงรูปแบบ การดำเนินงานในบางกิจกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก ตลอดจนปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ที่เข้ามากระทบกับกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาได้เห็นถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นภาพที่มีลักษณะเป็นกระบวนการทุนทางสังคมที่ช่วยกระตุ้นให้ทุนทางสังคมเหล่านั้น ได้สร้างให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มได้

2. ขอบเขตของกลุ่มประชากรในการศึกษา

ผู้ศึกษาทำการศึกษาและเก็บข้อมูล ณ ชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ได้แก่ กลุ่มสตรีแปรรูปอาหารทะเลที่เป็นแกนนำกลุ่มและสมาชิกในกลุ่ม

นิยามศัพท์ในการศึกษา

ทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ของปัจเจกที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน อาจหมายรวมไปถึงสิ่งดีงามที่ชาวบ้านและชุมชนมีอยู่ อันเกิดจากการสั่งสมและการต่อยอดเพื่อสร้างประโยชน์ส่วนรวม บนพื้นฐานความไว้วางใจกัน ความเชื่อถือกัน เป็นต้น ในที่นี้คือ การรวมกลุ่มภายในหมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง การรวมตัวของคนในชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ที่มาร่วมกันผูกนิติสัมพันธ์ในการประกอบอาชีพ โดยอาศัยวัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์และการประดิษฐ์คิดค้นจากทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อชุมชนของตนเอง

กระบวนการทุนทางสังคม หมายถึง กระบวนการของการใช้ทุนชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ที่ส่งผลต่อระบบคิด การดำเนินงานภายในชุมชน

การดำเนินงานของกลุ่ม หมายถึง การดำเนินงานในขั้นตอนต่าง ๆ ของกลุ่มในชุมชน ในการทำวิสาหกิจชุมชนนับตั้งแต่การรวมตัวของสมาชิกกลุ่ม การดำเนินงานต่าง ๆ เช่น การบริหารจัดการภายในกลุ่ม การผลิตแปรรูปสินค้า การตลาด การกระจายผลประโยชน์ให้กับสมาชิก เป็นต้น

การพัฒนา หมายถึง การกระทำใด ๆ อันเกิดจากพลังของชุมชน/บุคคลที่ทำประโยชน์ให้แก่ตนเองและส่วนรวมในทิศทางที่ดีขึ้น

บริบท/ปัจจัยภายนอก หมายถึง สิ่งเกื้อหนุนภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ งบประมาณที่ได้รับการสนับสนุน นโยบายต่าง ๆ ระบบเศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของชุมชน

ปัจจัยภายใน หมายถึง สิ่งเกื้อหนุนภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำ ความเป็นเครือญาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากร วัตถุประสงค์ การจัดการ ประเพณี วัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนตลาดล่าง บางพระ

ระบบคิด หมายถึง สิ่งที่ได้รับการสั่งสมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น ความเชื่อ ความศรัทธา ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ

วิธีปฏิบัติ หมายถึง สิ่งที่แสดงออกมาในด้านของการปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การทำงานด้วยความเสียสละ การไว้ใจกัน เป็นต้น

ผลลัพธ์ หมายถึง สิ่งที่เกิดจากการดำเนินงานต่าง ๆ ภายในชุมชน ซึ่งส่งผลต่อชุมชน/กลุ่ม ทำให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน เป็นต้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงลักษณะพัฒนาการของการเริ่มก่อตัวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและทราบถึงการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มสตรีแปรรูปอาหารทะเลในชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี
2. ได้ทราบถึงลักษณะของกระบวนการทุนทางสังคมในการเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทางกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนตลาดล่างบางพระนำมาใช้ในการดำเนินงาน
3. ได้ทราบถึงผลลัพธ์และผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดจากการนำทุนทางสังคมเข้ามาเป็นปัจจัย ในการช่วยผลักดันให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในกลุ่มประสบความสำเร็จ